

stånd, bevare edra hjärtan och tankar i Kristus Jesus, i Guds och hans Sons, vår Herres, Jesu Kristi, kunskap och kärlek, och Gud allmäktig, Fadern, Sonen och den Helige Ande, låte sin välsignelse vara ibland eder och förbliva med eder alltid. *Amen.*»

Det konsekrerade bröd och vin,

som blivit över och icke reserveras för sjuka, skall förtäras av prästen och andra kommunikanter, som han anmodar.

Om icke nattvard äger rum, följes förestående ordning t. o. m. kyrkobönen (V.), varefter en eller flera kollekter och välsignelsen läsas. (Forts.)

A. O. I. Hellerström.

Liturgiska reformsträvanden i det evangeliska Tyskland.

II.

Jämte de i föregående artikeln omtalade, särskilda rörelserna kan man mycket väl tala om stora sammanslutningar, vilkas största betydelse ligger däri, att man framför allt har vunnit en

ny uppskattning av församlingen och Kyrkan.

Denna tendens har nu också redan lett till att man åstadkommit ett visst närmande av olika riktningar inom landskyrkornas gränser. Sedan 2 å 3 år hava i Tysklands olika delar sådana liturgiskt arbetande sällskap (Liturgische Arbeitsgemeinschaften) uppstått inom landskyrkorna, i vilka företrädare av alla riktningar hava sammanslutits. Man utgår därvid från den övertygelsen, att liturgi-ens nygestaltande är församlingens och Kyrkans sak, att det alltså icke kan vara tal om, att en riktning ensam skulle trycka sin prägel på en kommande nyordning, utan att, under strängt hänsynstagande till den inom den ifrågasvarande landskyrkan förhandvarande traditionen, det för de li-

turgiska rörelserna gemensamma skall komma till uttryck. Så arbetar man i dessa landskyrkliga sammanslutningar för att fastställa detta gemensamma för den liturgiska rörelsen. Visserligen har man ännu ej kommit till något slut därmed, men man kan dock säga, att en vittgående rensning har åstadkommits genom dessa broderliga föreningar, dels ock genom den orientering över den evangeliska Kyrkans grundval, som ännu återstår att närmare belysa.

En viss sammanfattande betydelse hava *Berneuchener Konferenzens* bemödanden (konferensen är uppkallad efter platsen för dess sammankomster: Berneuchen i Neumark, Brandenburg). Denna förening av teologer från hela riket har utgivit en rad av förslag: 1. Tidebönen (man avser därmed Matutin och Vesper), 2. Bikt och 3. Nattvard¹. Såsom utgivare stå på konferensens uppdrag professor Stählin, Münster, Pfarrer dr. Karl Bernhard Ritter, Marburg, och Pfarrer Ludwig Heitmann, Hamburg. I dessa förslag återfin-

¹ Der deutsche Dom, im Auftrage der Berneuchener Konferenz herausgegeben von L. Heitmann, K. B. Ritter, W. Stählin: I. Das heilige Abendmahl; II. Das Gebet der Tageszeiten; III. Die Beichte der Gemeinde; IV. Pfarrgebete; V. Der Psalter. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg.

nes gammallutherskt och gammalkyrkligt material i måttfull modernisering och fulländad konstnärlig gestaltning. På detta sätt ha såväl de högkyrkliga strävandena som ock det moderna formkravet kommit till uttryck, så att möjlighet finnes, att dessa ordningar kunna finna vittgående användning.

Nyorientering hän emot Luther.

Den nyaste fasen i den liturgiska rörelsen i det evangeliska Tyskland består nu däri, att man känner sig alltmera tvingad att orientera de liturgiska fordringarna mot *Luther och reformationen*. Anledning därtill erbjöd framför allt den systematiska teologiens nyaste utveckling. Efter Karl Barths och Friedrich Gogartens skrifter å ena sidan och efter den lutherska rättfärdiggörelsetankens förnyade framdragande i arbeten av Holl och Paul Althaus å den andra sidan kan man tala om en nyreformatorisk teologi och om en Lutherrenässans. Denna inställning har även så småningom sökt komma till uttryck vid debatten om de gudstjänstliga problemen. Sålunda skriver Richard Gözl i sin liturgiska översikt i »Monatschrift für Gottesdienst . . .» 1926 hft. 3 s. 83, att han vid en överblick över den sista utvecklingen har fått det intrycket: »att vi genom förhållandenas utveckling blivit alltmera nödgade att angripa de liturgiska frågorna i deras djup. Med tilltagande beslutsamhet arbetar en växande skara av män på att klarlägga gudstjänstfrågornas sammanhang med den evangeliska trons och det kyrkliga handlandets centrala frågor».

Gözl hänvisar i detta samman-

hang till kontroversen Mensching—Kutter om kultpredikan, vidare till arbeten av Holl och Althaus men framför allt till professor Heinrich Fricks (i Giessen) utförliga framställning »Protestantismen och liturgien» i sammelvecket »Vom neuen Willen zur Kirche»¹: »Här har ett kraftfullt försök gjorts att — negativt och positivt — påvisa, var sammanhanget föreligger emellan det evangeliskt uppfattade 'Gudsordet', Guds Ande, tro, tecken och strävan efter formbildning». Frick har i denna uppsats formulerat följande kärnsatser: »Denna paradoxala formel låter sig härledas: Begynna vi vår betraktelse med det liturgiskt utformade, så tvingar oss den protestantiska grundtanken om det oskiljbara sammanhanget mellan ord, tro och ande, att söka det frälsningsnödvändiga icke i det liturgiska utan bortom det. Börja vi åter omvänt vid den »rena Anden», så drivas vi dock åter av saken själv, genom formens lag, ut till gestalt och tecken, till ord och tal, till det liturgiska». Hurudan ställningen till den liturgiska rörelsen blir med en sådan uppfattning, visa Fricks slutord, som lyda sålunda: »Har protestantismen hitintills och med rätt men törhända alltför uteslutande betonat: 'en form utan ande är tom', så skall denna lösen såsom förr stå först men — återigen i evangelisk mening — klinga ut i den andra maningen, det liturgiska lösens ordet: Ande utan form är blind!»

Denna de gudstjänstliga reformsträvandenas orientering emot en reformatorisk uppfattning av kristendomen har framför allt fått sitt uttryck i de av Frick utgivna bilagorna till »Monatschrift für Gottesdienst . . .»: »Det heliga och for-

¹ Vom neuen Willen zur Kirche, herausgegeben von Paul Schorlemmer, Giessen 1924.

men». Första häftet i denna serie (»Evangelisk Liturgi») består av två uppsatser om den evangeliska gudstjänstens väsen och form av Frick och mig. I det andra häftet (»Gudstjänst och rättfärdiggörelsetro») har jag genom talrika Luther-citat fört tillbaka den evangeliska liturgi-gens grundläggning till år 1523. Om denna bok skriver Paul Graff: »Genom Holls och Böhmers forskning har mycket, som skrivits om Luther, överträffats, då man alltför litet utforskat Luthers utveckling intill 1517. Detta gäller särskilt de arbeten, som beröra Luthers gudstjänstuppfattning, då de till största delen taga hänsyn till skrifterna från och med 1523. Även Fendt går icke långt utöver 1520. Så tillvida utfyller Allwohns skrift en verklig lucka. Icke endast på grund av det myckna nya, som den bjuder oss, utan även på grund av den därmed förbundna eggelsen för läsaren att åter på nytt gå tillbaka till Luther och icke så obekymrat, utan principiell undersökning, göra sig kvitt det historiskt vordna».

Den i denna skrift »Gudstjänst och rättfärdiggörelsetro» vunna kunskapen har jag utnyttjat kritiskt gent emot de nutida strävandena i en uppsats, som skall offentliggöras under titeln: »Den liturgiska rörelsen och den reformatoriska uppfattningen av kristendomen» i »Monatschrift für Gottesdienst . . .»¹. En återgång till Luther gör nämligen de liturgiska reformsträvandena den tjänsten att *befria dem från romantikens fjättrar*. Gent emot det i den första av de ovan skildrade riktningarna inneboende överskattandet av det romantiska växer härur fram ett

avböjande av den romantiska estetismen. Varken upplevelser eller stämningar eller sköna förnimmelser utan allenast tron utgör den rätta gudstjänstens väsende. Gent emot överbetonandet av det mystiska elementet tydliggöres genom en tillbakagång till Luther, att tillbedjan i anda och sanning har till förutsättning Guds verkande genom ordet. Och gent emot framhållandet av det objektiva måste fastställas, att en kristen är en fri herre över allting, d. v. s. principiellt sett måste i den evangeliska Kyrkan utvecklingen givas fritt rum och varje juridisk syn på kulturen avskaffas. Det objektiva i evangelisk bemärkelse är icke något slags förkroppsligande utan den allena verkande Guden själv.

Denna orientering hän emot Luther företages även i den redan omtalade skriften av *Paul Althaus*: »Den evangeliska gudstjänstens väsen». Enligt denne systematikers uppfattning beror för den liturgiska rörelsen allt av om den behåller kontakten med vår Kyrkas grundtankar, respektive finner den. »Det är sålunda ändamålsenligt», så menar han, »att den systematiska teologien å sin sida deltar i diskussionen om den evangeliska gudstjänstens väsen — så mycket mera som det är lätt att påvisa, huru många liturgiska misstag från de sista åren hava sin grund i intet annat än i teologisk oklarhet om den evangeliska kristendomens väsen». — Den Lutherrenässans inom den liturgiska rörelsen, som kommit till uttryck i denna och i de övriga nu sist nämnda skrifterna, har ännu ej fått visa sin fulla betydelse; men den står i begrepp att giva åt reformsträvanden

¹ Föreligger nu i april—maj-numret av Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst, Göttingen, Verlag Vandenhoeck & Ruprecht, utgivet såsom Festgabe, Julius Smend zum 10. Mai 1927 dargebracht (anm. av redaktionen).

dena en ny inriktning, nämligen förutsättningen för Kyrka och en inriktning, som på ett avgörande sätt är orienterad emot grundkult: emot den Helige Ande.

Adolf Allwohn.

Svensk kyrkomusik i Tyskland.

»Tonkonsten», säger Bussoni, »leder ända till de portar, som skilja människan och evigheten — eller som upplåtas för att släppa in de i tiden levande. På andra sidan dessa portar ljuder musik — ingen tonkonst».

Dessa ord klarlägga musikens centrala ställning i människans livsföring och kunna sättas som motto över den i sommar pågående musikutställningen i Frankfurt a. M. Och om de gälla all tonkonst, så gälla de naturligen i särskild grad den som trätt i religionens tjänst. I denna söker människan Gud genom att i toner omsätta sin själs längtan efter honom, utan vilken intet är. Luther har uttryckt detta så:

Wer sich die Musik erkliest
hat ein himmlisch Werk gewonnen;
denn ihr erstes Ursprung ist
von dem Himmel selbst genommen,
weil die lieben Engelein
selber Musikanten sein.

Dessa ord stå som motto för de dagar, den 6—13 juli, vilka under utställningen ifråga voro anslagna till framförande av evangelisk kyrkomusik från reformationen till våra dagar och vilka avsågo framförandet av äldre och modernare tysk och svensk kör- och orgelmusik, andliga sånger, Bachs h-moll mässa och Thomas' Passionsmusik (efter Marcus).

Representant för Sverige var under dessa dagar Engelbrekts kyrkokör från Stockholm under ledning av kantorn i Engelbrektskyrkan, musikdirektör David Ahlén.

Det svenska deltagandet.

Det svenska deltagandet omfattade: Konsert i Bachsaal inom utställningsområdet torsdagen den 7 juli kl. 8 e. m.; Radiomorgenfeier i Frankfurts radiout-sändningsstation, söndagen den 10 juli kl. 8 f. m. och svensk högmässa i St. Katharinenkirche i Frankfurt söndagen den 10 juli kl. 5 e. m.

Konserten i Bachsaal.

För konserten i Bachsaal, »Schwedendabend», vid vilken utom Engelbrektskören även medverkade altsångerskan

Tilly Westphal (Frankfurt a. M.) och organisten Becker (Frankfurt a. M.), var följande program uppgjort:

Orgel: Frescobaldi: Passacaglia, B-dur. Andliga sånger av August Söderman (Kyrie, Agnus Dei, Jesu Christe, Domine, Benedictus, Virgo gloriosa, Osanna).

Ur den svenska mässan: Joh. Lindegren: Kyrie och Laudamus.

Ur den svenska hymnlitteraturen: John Morén: Se vi gå upp till Jerusalem, och Var mig nådig; Oscar Blom: Herren är min herde, och Nu blir det sommar vän och blid; Ivar Widéen: Vi för korset ödmjukt falla; Harald Fryklöf: Du bar ditt kors och Lovsång.

Andliga sånger för mezzosopran: David Wikander: Vi på jorden leva här, och Saliga de döda; Otto Olsson: Tantum ergo, hymn (fru Tilly Westphal; orgel: organist Becker, soloviolin: konsertmästare Post).

Te Deum för 4- till 8-stämmiga körer, stråkorkester, harpa och orgel av Otto Olsson.

Grundläggande för dess uppställande var, att programmet skulle dels giva ett tvärsnitt genom den svenska hymnlitteraturen, sådan den nu kommer till användning i svenska kyrkor, dels giva prov på svensk mässmusik, dels upptaga något verk av svensk kyrkomusik i större stil. August Södermans andliga sånger medtogos på grund av sin musikaliska skönhet och tacksamhet ur körteknisk synpunkt.

På av initiativtagarna särskilt uttalad önskan upptogos å programmet även några solosånger av svenska kompositörer från senare tid.

Framförandet blev en seger för svensk kyrkomusik. Då vid konserten i Bachsaal en svensk kyrkokör för första gången framträdde inför tysk publik och kritik med inhemskt program, torde det ej vara utan betydelse att här anföra några citat ur de kritiker över Schwedendabend, som offentliggjorts i Frankfurtertidningar.

Angående kompositionerna säger sålunda Frankfurter Zeitung: »Stilen och klangbyggnaden hos dessa verk är väsentligen senromantikens, speciellt den strängare nordtyska riktning, som ligger det skandinaviska kynnet så nära. I stort sett